

IRODALOM.

Dr. M. Horten, Die philosophischen Systeme der spekulativen Theologen im Islam, nach Originalquellen dargestellt. (Bonn 1912. 8°, XIII + 666 l.)

Az iszlám filozófiája három irányban fejlődött. Kezdetei természetfilozófiában gyökereznek, mely lassan-lassan helyet ad az Aristoteles művei alexandrinus és neoplatonicus magyarázóí arab fordításai által mindinkább hozzáférhetővé és ismeretessé váló *peripatetikus* módszernek. Mellette az iszlám gondolkodói körében tisztább *ujplatonikus* filozófia is fejlődik; ez meg Aristoteles schémáival van feleresztve («Őszinte testvérek» encyklopédiája a X. században); majd a *szűfizmusban* az aristotelesi szövetségtől teljesen felszabadulva jelentkezik.

Végül a *kalám*-nak nevezett rendszerben nyilatkoznak az iszlám filozófiai törekvései. E rendszer vallásfilozófiai speculáció indul de csakhamar ontológiai és koszmológiai kérdésekre (a létezés, mozgás substantia és accidens) is terjeszkedik, kiválóan anti-aristotelikus célzattal. E rendszer művelői, kik a *mutakallimún* néven ismeretesek, a peripatetikus eredményeket (a kosmos kezdetnélkülisége, a természeti törvények szükségképenisége, a providentiának az egyénekre ki nem terjedése stb.) vallásfilozófiai feltevéseikkel nem tudták összeegyeztetni. Tehát egyéb filozófiai alapot kerestek. Többnyire a Sokrates-előtti korszak görög bölcsészei tanaihoz kapcsolódnak elméleteik; főképpen az *atomistika* körében mozognak. De sokban a *pyrrhonistákra* is emlékeztetnek; a causalitás-t kizárják. Egyikök (Nazzám megh. 845.) elméleteiben még stoikus elemek is bőven találhatók. Szóval, nem mutatnak egyöntetűen szabott rendszert; csak a peripatetikus tanok kerülésében egyeznek. Magukra is vonták ezek művelőinek gúnyját és haragját; a világért se ismerik el philosophusoknak; azt mondják róluk.

hogy a propædeutikus és physikai ismeretek mellőzésével mennek neki a metaphysika problémáinak és mindent a feje tetejére állítanak.

A címben jelzett vaskos kötet szerzője, az élők közt az arab-philosophia legalaposabb ismerője és leghivatottabb értelmezője. Munkásságát 1906-ban az arab peripatetikus philosophián kezdte *«Das Buch der Ringsteine Fārābī's»* c. munkájával, mely a Bäumker-Hertling-féle *«Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters»* című gyűjtemény során jelent meg (5. kötet, 3. rész). Majd Avicenna metaphysikai Summájának fordításával állt elő (Halle 1907—9. 799 l.), mely gondos munka jegyzeteiben pontról-pontra, egyrészt az arab philosophus viszonyát forrásaihoz, már mint Aristoteleshez és magyarázóihoz, másrészt hatását a keresztény scholasticismusra (Albertus Magnus, Aquinói Tamás) mutatja ki. Azóta a kalám-philosophia tanulmányozására tért, mondhatom, hogy az érdeklődő szakkörök sajnálkozására, kik egyelőre szívesebben vették volna tőle az Avicenna-munka folytatását, mely azonban kiadó hiányában, úgy látszik, még soká fog magára várni.

A kalám-ról szóló munkáit *«Die philosophischen Probleme der spekulativen Theologie im Islam»* c. könyvén kezdte (Bonn. 1910), melyben a kalám-elmékedés kérdéseit és megoldásuk módszereit tárgyi rendben mutatja be. E dolgozatot az azóta lefolyt két év alatt sűrű egymásutánban számos önállóan megjelent kisebb terjedelmű munka követte, melyeknek bírálati felsorolását az *Archiv für Religionswissenschaft* legújabb füzetében (XV. köt. 557—561. l.) találhatja az olvasó. E sorozatot a címben jelzett könyvvel zárta le, melyben a kalám problémáit történelmi fejlődésük fonalán, az egyes elmékedők időbeli egymásutánkövetkezése szerint tárgyalja.

A szerző mindenkor arab, többnyire még kéziratban levő forrásait szólaltatja meg, melyeknek tudósításait hű fordításban közli. Nem éppen könnyű munka, ha a terminologia teljesen megfelelő áttételének roppant nehézségeire gondolunk, melyeket a szerző nagy sikerrel gyűrt le. E munkája ennél fogva ezentúl a kalám-philosophia tanulmányozásában forrásul fog szolgálni nemcsak azoknak, kik az arab eredeti munkák használatára nem képesek. Kimerítőbb és megbízhatóbb tudomást e dolgokról egybeült nem igen szerezhetnek.

Goldziher Ignác.